

Csendéletek a Székely Partiumban

(Fotóesszé)

A kutatásról

1. 2003 nyarán építészmérnök-hallgatók egy csoportja katolikus templomok felmérését végezte Veöreös András és Csajbók Csaba építészmérnökök vezetésével Marosvásárhelytől délre eső falvakban. Így jutottak el Székelyvéckére, ahol felfigyeltek a település értékes – a 19. század második, illetve a 20. század első feléből származó – épületeire. A következő évtől OTKA-pályázat keretében, valamint a helyiek aktív támogatásával vált lehetővé, hogy építészek és hallgatók közreműködésével felmérés készüljön a falu műemlékvédelmi szempontból is figyelemre méltó lakóházairól és melléképületeiről. Etnográfusként másodmagammal csatlakoztam a felmérő csapathoz, hogy a kutatott házakban néprajzi terepmunkát végezzek.
2. Formálódott az elhatározás, hogy a Székely Partium további településein is felméréseket végezzünk, hogy ezáltal egy kevésbé ismert régió építészeti-néprajzi képe rajzolódjon ki. Így került sor Székelyvécke (2004) után Magyarzsákod (2005), Székelyszállás (2006), Bordos (2007), Csöb (2008), Rava (2009), Szentdemeter (2010), Kissolymos (2011, 2012) és Nagysolymos (2013) felmérőtáborának megszervezésére. Az évek során több száz manuálé, több ezer fényképfelvétel és sokórányi interjú hanganyaga gyűlt össze, amelynek feldolgozása apránként válsul meg.
3. A további tervekben szerepel a területhez tartozó többi falu vizsgálata, hogy idővel a teljes Székely Partium népi építészeti képe bemutathatóvá váljon felmérési rajzok segítségével, és az épületekhez tartozó ház- és családtörténeteken keresztül kirajzolódjanak a falvak társadalmának elmúlt és jelenkori mindennapjai. Fontos egy adott korszak többoldalú lenyomatának elkészítése, ugyanis már a munka kezdete óta is jelentős ütemben folyik mind az épített örökség, mind a társadalom átalakulása. Több kapu, lakó- és melléképület, amelynek felmérése csupán néhány éve történt meg, erősen megrongálódott, átalakult vagy teljesen eltűnt az elmúlt évek során, és számos adatközlő elhunyt az interjúk készítése óta.

Székely Partiumról

4. Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájában nevezi a Kis- és Nagy-Küküllő által közrefogott terület egy részét - tizenöt települést: Magyarzsákod (Jacodu), Románzsákod (Jacu), Székelyvécke (Vețca), Székelyszállás (Sălașuri), Bordos (Bordoșiu), Csöb (Cibu), Rava (Roua), Szentdemeter (Dumitrești), Pipe (Pipea), Hidegkút (Vidacutu), Kissolymos (Șoimușu Mic), Nagysolymos (Șoimușu Mare), Románandrásfalva (Săcel), Székelyszenterzsébet (Eliseni) és Küküllővár (Șoard) - Partiumnak. Az elnevezést azzal magyarázza, hogy „ezen több, Küküllő megyéhez tartozó falu által megszagattott s vegyes népség által (sok jobbágyság volt e falukban) lakott rész csak később lön a székelyföldhez, illetőleg Udvarhelyszékhez csatolva”. A később pontos dátuma egyelőre ismeretlen, azonban 1567-ben már a terület valamennyi települése Udvarhelyszékhez tartozott. A szerző azt sem részletezi, hogy a (Székely) Partium megnevezés elterjedt volt-e abban az időben, de más forrásokban nem találtunk rá erre a fogalomra, és későbbi használói is mind Orbán Balázusra hivatkozva nevezik így a szász- és székelyföld határán elhelyezkedő területet. A jelenlegi megyehatárokat tekintve a terület falvainak többsége Maros megyéhez, öt falu (Kissolymos, Nagysolymos, Románandrásfalva, Hidegkút, Székelyszenterzsébet) Hargita megyéhez tartozik.

5. A Székely Partiumban évszázadokon keresztül a meghatározó magyar többség mellett kis számú román és cigány lakosság élt. Jelenleg is nagy többségben katolikus és unitárius hitvallású, kis részben református magyar népesség lakja, csekély románsággal és cigánysággal.
6. Az itt élők sok évszázados életmódját alapvetően a gazdálkodás jellemezte, amely a kollektivizálás következtében részben, majd a rendszerváltozást követően teljesen megszakadt, és az üzembeszakadással a megélhetés kilátástalanná vált. Így a falvak nagy részét a népesség elöregedése, a fiatalság elvándorlása jellemzi. Néhány településlakosságának keresőképes tagjai magyarországi idénymunkából tartják fenn magukat és családjukat, illetve egyes településeken növekszik a turizmus kiépítése, fellendítése és pénzügyi hasznosítása.

A Székely Partium népi építészetéről

7. A Székely Partium két nagy egysége a falvak településszerkezetét tekintve némileg eltérő sajátosságokat mutat. A Kis-Küküllő felé nyitott északnyugati terület falvai domborzati adottságaik miatt jellegzetesen szűken, hosszan elnyúló, egyutcás települések, a domboldalakra felfutó egy-egy kisebb mellékággal. A Nagy-Küküllő oldalában lévő délkeleti terület falvai már jellemzően két párhuzamos utcából állnak, illetve többutcás, kiterjedtebb településszerkezetűek.
8. A keskeny, hosszú szalagtelkeken az udvarelrendezés általában keresztcsűrös, ritkábban állsoros elrendezésben a nyári konyha, szín és pajta. Az idősebb generáció többnyire a nyári konyhába költözik ki – amely a 20. század óta minden portán megtalálható –, és az *első ház* (szoba) leginkább reprezentációs célokat szolgál.
9. Elszórtan megmaradt egy-egy régi típusú, kétosztatú lakóház, de az épületek többsége háromosztatú (első ház/szoba – pitar/konyha – kamra/szoba).
10. Patakok medréből gyűjtött nagyméretű, lapos kövekből készült az épületek alapozása, amelyre korábban zsilipelt boronafalú, helyi elnevezéssel *rakófás* ház épült. Másik elterjedt típus a talpas sövényfalú, úgynevezett *pattogatott* falú épület. A korábbi építőanyagokat a 20. században fokozatosan váltotta fel a téglá, a tetőfedés anyaga a szalma helyett a cserép lett. Az eredetileg kontyolt tetőformák helyett szász hatásra az utca felől csonka kontyos, illetve oromfalas tetők terjedtek el, sok helyen az ugyancsak szász hatást idéző vízvetővel kiegészülve.
11. Tüzelőberendezésként a Székely Partiumban öntöttvas gyári takaréktűzhelyet használtak, sütőkemence pedig a házon kívül, azzal soros elrendezésben épült, általában féltetővel fedve.

A terepmunkáról

12. Az építészeti felmérési dokumentációt a néprajzi vizsgálat kontextusba helyezi. Az épület tulajdonosaival, használóival, ismerőivel készítük interjúkat, megismerem az adott épület történetét, az épület használatát, berendezését, az évtizedek alatt betöltött funkcióit, és funkcióváltásait építésétől napjainkig. Feltérképezem az épületet birtokló vagy használó családok történetét, családfáját, a családtagok viszonyát az adott épülethez, a kapcsolódó történeteket, emlékeket. Vizsgálom a személyes tér és a közösségi terek viszonyait mind az egyes portákon belül, mind az adott porta és a település egésze tekintetében. Az ott fellelhető archív fotóanyag főként a családtagokról, míg az épülethez tartozó tárgyi anyag az életmódról, házhasználatról árulkodik. A lakó- és melléképületek átnézése során vizuálisan is dokumentálom és a különböző használati tárgyakat, lehetőleg a tárolás, vagy használat helyén. Szerencsés esetben ez a tulajdonosokkal együtt történik, akik újabb információkkal, kapcsolódó történetekkel tudják elhelyezni az adott tárgyat a porta életében. Ezt a fajta információgyűjtést azonban nagyban nehezíti,

hogy a legtöbb településen évről évre növekszik a lakatlan, vagy csupán nyaralónak használt ingatlanok száma.

13.

A terepmunka egészét végigkíséri a vizuális adatgyűjtés, a dokumentációs célú fotózás. Az egyes portákon, lakóépületekben folyó életről teljesebb képet azonban csak akkor kaphatunk, ha a dokumentumgyártás mellett az embert, környezetét és környezetének apró részleteit is igyekszünk megfigyelni, megörökíteni. Az interjúkészítés mellett a szavakkal nem közölt, de vizuálisan jelen lévő valóságot igyekszem feltérképezni fényképezőgép segítségével. A tulajdonos vizuális jelenléte vagy éppen hangsúlyos hiánya állítja fel az épület berendezésének, kisebb-nagyobb elemeinek viszonyrendszerét. Az egyént személyes szférájába helyezve nyernek értelmet a fotókon ábrázolt tárgyak és terek.

Szentdemeter, 2010

Rava, 2009

Rava, 2009

Rava, 2009

Kissolymos, 2011

Rava, 2009

Rava, 2009

Rava, 2009

Rava, 2009

Kissolymos, 2011

Rava, 2009

Szentdemeter, 2010

Szentdemeter, 2010

Kissolymos, 2011

Kissolymos, 2012

Kissolymos, 2012